

У статті розглянуто проблемне навчання та трактування розуміння особливостей функціонування проблемності на уроці, а також сам безпосередній вплив проблемної ситуації на пізнавальну активність та психологічний стан особистості. Вказано на цілу методичну систему, яка об'єднує різноманітні методи навчання та включає певні етапи пізнавального процесу.

Ключові слова: *проблемне навчання, проблемна ситуація, пізнавальний процес, диференційний підхід, розумовий процес.*

В статье рассмотрены проблемное обучение и трактовки понимания особенностей функционирования проблемности на уроке, а также непосредственное влияние проблемной ситуации на познавательную активность и психологическое состояние личности. Указано на целую методическую систему, которая объединяет различные методы обучения и включает определенные этапы познавательного процесса.

Ключевые слова: *проблемное обучение, проблемная ситуация, познавательный процесс, дифференцированный подход, мыслительный процесс.*

The paper considers the problem of training and interpretation of the understanding of a problematic in the classroom, and also the direct impact of the problem situation in the cognitive activity and psychological state of the individual. Specified in a methodical system that integrates a variety of teaching methods and includes some stages of the cognitive process.

Key words: *problem of training, problem situation, cognitive process, differential approach, thought process.*

УДК 54-005

Т.О. Форостовська, О.В. Терещенко
м. Кіровоград, Україна

НАРАТИВ ЯК ФОРМА ПРЕДСТАВЛЕННЯ ХІМІЧНИХ ЗНАНЬ

Постановка проблеми. Поняття наративу нині перебуває в центрі уваги не тільки гуманітарних наук: філософії, наратології, лінгвістики, психології, соціології тощо, а й за їх межами, зокрема і в природничих науках. Дослідники в галузі наратології (Ж. Адам, Ж. Женетт, Т. Павел, Ш. Рімон-Кеннан, Дж. Прінс та ін.) пов'язують факт значного зростання «наративних» досліджень із усвідомленням важливості наративних оповідей в людському житті — вони зосереджені не тільки в літературних текстах і повсякденній мові, а й у науковому дискурсі: практика композиції й репрезентації досліджуються в «музикології» (Э. Ньюком), художній критиці (У. Стайнер) і кінознавстві (К. Метц); способи досягнення різними видами влади власної легітимації через наративи — в культурології (Ф. Джеймисон); наратологічні пояснювальні схеми застосовуються в психології для вивчення пам'яті і розуміння (Н. Стайн, К. Гленн); у філософії і соціології науки вивчення умовностей розповідей залучається для обґрунтування риторичної природи наукових текстів (Р. Рорти, Э. Гросс) [1, с. 60].

На жаль, щодо використання наративу в природничих науках, тим паче під час вивчення дисциплін цього циклу в навчальних закладах, фундаментальних досліджень немає. З цього приводу зустрічаються поодинокі статті в наукових журналах.

Аналіз попередніх досліджень. Слово «наратив» походить від латинського *narrare* — мовний акт, розповідь, у той же час воно є спорідненим із також латинським словом *gnarus* — знати. Таким чином уже в перекладі цього слова вбачається ідея — перехід «знання» в «розповідь».

Початок дослідження наративу розпочав ще Арістотель у праці «Поетика». Діалоги Платона й Сократа також можна віднести до наративної форми передачі знань. Сучасне дослідження наративу розпочалося ще в 20-і роки ХХ ст., а в 60-х — 70-х роках виникла наратологія - дисципліна, яка займається дослідженням наративів, їх природи, форм, системи правил, відповідно до яких створюються наративи тощо.

Аналіз літературних джерел дозволив нам знайти цілу низку різних визначень наративу та

різноманіття підходів до його вивчення. При цьому на разі не існує загальноприйнятого наукового визначення. Більшість учених обмежуються вузьким визначенням його як об'єкту особистого дослідження.

На нашу думку, найбільш загальне визначення наративу дала Барбара Херштайн Сміт: «хтось розповідає комусь, що щось трапилося» [2, с. 216].

Згідно з визначенням Ж. Женнет, наратив — це усний або письмовий дискурс, що розповідає про подію або серію подій; «вербальний еквівалент невербальних подій» [3, с. 228].

У лінгвістичних дослідженнях класичним вважається визначення усного наративу, запропонованого американськими ученими У. Лабовим і Дж. Валетські, наратив відрізняється від інших розповідей «послідовністю у часі» [4, с. 32].

Н. Чепелева [5, с. 487] розглядає наратив як замкнену завершену структуру, що включає в себе такі характеристики: послідовність і завершеність дії; події розташовані в хронологічному порядку або підпорядковані єдиній логіці; оцінка людиною значущих подій. Виходячи з цього наратив — це впорядкування життєвих подій в єдину послідовність, побудовану, виходячи із загальної життєвої концепції розповідача.

Спираючись на визначення та властивості наративу, які виділяли в своїх роботах різні автори, О. Шилівська виокремлює ознаки наративу, що визначають його як один з видів тексту: репрезентація минулого досвіду; відображення в оповіданні дій людини; опис місця, часу, дії персонажів; ускладнення чи конфлікт, виникнення перешкод; оцінка автора того, що трапилося; подолання перешкод; завершення розповіді і повернення в «тут і тепер» [6, с. 145].

На думку І. Брокмейера та Р. Харре [7, с. 34] не існує форми наративу як зразку, його потрібно наповнити конкретним змістом; наративи вимушені приймати форми під впливом вимог ситуації. Тому наратив доцільно розглядати не як когнітивну, лінгвістичну чи онтологічну структуру, а як особливу дискурсивну практику.

Досліджуючи використання наративу в соціології І. Троцук [1, с. 72] прийшла до висновку, що більшість учених притримуються думки, що наратив — це «дискретна одиниця тексту з чітким початком і закінченням», в якому розповідь спеціально організовано навколо подій і має значення сам контекст розповіді.

Особливу увагу, враховуючи тему нашого дослідження, привертає до себе стаття А. Карабаєвої, присвячена значенню наративу в науці й освіті [8, с. 90]. Ми підтримуємо думку дослідниці, що наратив є універсальною характеристикою культури. На її думку розповідь — це не просто засіб передачі інформації або елементарний інститут людської комунікації, — це спосіб одержання якісної (некількісної) інформації, пов'язаної зі нововведеннями. «В основі наративістських концепцій пояснення лежить модель «пояснюючої розповіді», яка базується на принциповій оповідності природи знань» [8, с. 91]. При цьому автор посилається на відомого дослідника А. Данто, який стверджує, що «розповідь уже за своїм характером є своєрідною формою пояснення». А. Карабаєва стверджує, що нині змінюється статус знання. «Наукове знання розглядається як вид дискурсу. Проблема науки все частіше пов'язується з проблемою мови, комунікації, з лінгвістичними теоріями. Зміни в науці пов'язані з двома функціями — дослідженням і передаванням інформації і знань... Оповідь все частіше розглядається як особливий спосіб пізнання» [8, с. 94].

Ми поділяємо думку А. Карабаєвої про те, що присутність наративних структур, технік і методик у науці й освіті оцінюється як прояв специфічної пізнавальної установки, що відображає в собі такі риси, як послідовність, зв'язність, переконливість, цілісність, закінченість і увагу до передавання, поширення результатів дослідження.

До значення наративу в освіті останнім часом усе частіше звертаються педагоги та філософи освіти всього світу. Зокрема у звіті британського фонду Наффілда «Beyond 2000: science education for the future» пропонується науковій освіті активніше використовувати «один із найбільш ефективних і популярних у світі способів поширення ідей — наративну форму» [9, с. 38].

Аналіз можливості використання наративного підходу під час вивчення дисциплін

природничого циклу зробив Б. Булюбаш. На думку автора, наративний підхід в освіті повинен виражатися як у стилі викладання, в стилі підручника, так і в жанрі письмових робіт школярів [10, с. 17].

Використанню наративу у навчально-виховному процесі з хімії присвячена стаття Л. Величко [11, с. 7]. Автор розкриває значення наративу як особливої форми вираження наукових хімічних знань і наголошує на тому, що значення наративу в навчанні зростає у зв'язку з вимогою формувати оцінні судження учнів, висловлювати ставлення до певних знань. Щоб усвідомити подію її треба переповісти. Серед функцій, які виконує наратив, Л. Величко виокремлює функції інформування, інтерпретації, переконання, зацікавлення. Л. Величко пропонує ввести в обіг поняття навчального наративу.

Мета статті — дослідити процес виникнення та розвитку поняття наративу, використання його в різних галузях наукових знань та можливість застосування у навчально-виховному процесі з хімії для класів гуманітарного профілю.

Виклад основного матеріалу. Ми спробували проаналізувати наратив як педагогічну категорію, як спосіб, за допомогою якого можливе ефективне впровадження гуманітарної компоненти хімічної освіти у класах гуманітарного спрямування.

Суттєва відмінність між звичайною розповіддю та наративом полягає в тому, що наратив — не тільки розказана історія, але й те, як говорить людина, і співбесідник, якому вона адресована; наратив є не тільки оповіданням, але й засобом утримання уваги, зацікавленості та співучасті співрозмовника, який виступає як співавтор наративу. Власне саме ця особливість наративу є важливою для нашого дослідження. Оскільки психологічні особливості сприймання знань учнями-гуманітаріями зумовлені саме застосуванням у поясненнях розповідних сюжетів, це також пов'язано із функціями наративу.

На думку Дж. Прінса [12, с. 27], унікальною є здатність наративу не просто відображати якусь послідовність подій, але відкривати або винаходити те, що може відбутися: «наратив є посередником між законом того, що є, і людською спрямованістю до того, що може бути». Виконуючи функцію специфічного способу викладу знань, наратив не просто реєструє події, він констатує й інтерпретує їх як значущі частини осмисленого цілого, причому цілим може бути ситуація або суспільство, проект або подія тощо. Наратив може дати пояснення певного поняття, відобразити зв'язок між ними тощо. Для викладання хімії це суттєво. Наприклад, під час вивчення генетичного зв'язку між класами сполук. Показуючи, що різні речовини утворюють одну структуру (або навпаки), що означає, упорядкування системи хімічних знань і зв'язує її в єдине ціле властивим лише йому способом, наратив дає можливість трансформувати або переописувати ці взаємозв'язки.

Не випадково прихильники наративу (М. Райан, Дж. Прінс) серед чинників, що обумовлюють цінність розповіді як методу, виділяють такі, від яких залежить його «розповідність» (tellability). Визначають дві наративні інстанції: фабула — послідовність подій, як вони «насправді» відбувалися, «те, що було насправді»; сюжет — те, як про них розповідається в тексті, тобто «те, як про них дізнався читач» [13, с. 153]. Сюжет деформує фабулу, робить її відчутною.

Правильне та органічне використання в наративі сюжету й фабули у навчанні хімії для гуманітаріїв є визначальним у нашому дослідженні. Винахідливість розповідача (вчителя) приводить до того, що послідовність, у якій учні дізнаються про події (порядок сюжету) зовсім не збігається з порядком фабули. Наратив — у владі вчителя: від сили його індивідуальності та майстерності як розповідача залежить те, наскільки цікаво будуть донесені знання та наскільки неповторним вийде сюжет.

Отже на підставі аналізу наукової та методичної літератури можна стверджувати, що наратив, як спосіб і форму передавання наукових знань у процесі навчання можна вважати дидактичною категорією — **навчальним наративом**.

У процесі дослідження ми дійшли висновку, що **навчальний наратив** — це форма передавання наукових знань у формі завершеної розповіді, яка має такі характеристики:

послідовність і завершеність дії; хронологічний або підпорядкований єдиній логіці порядок розташування події; власна оцінка оповідачем значущості подій.

Виходячи з означення, можна виокремити такі функції навчального наративу (співвідносно до вимог навчальних досягнень учнів) (табл. 1):

Таблиця 1

Функції навчального наративу

Функції	Зміст функцій
Дидактичні: - навчальна; - розвивальна; - виховна	- розвиток особистості учня, його природних задатків, інтелекту, пам'яті, здатності до самоосвіти; - формування наукового світогляду учня на основі засвоєння системи знань про речовини та їхні перетворення, основні хімічні закони й теорії, методи наукового пізнання в хімії; - формування життєвої і соціальної компетентностей учня, його екологічної культури, навичок безпечного поводження з речовинами у побуті та на виробництві; - розкриття ролі хімії в розвитку суспільного господарства та забезпеченні добробуту людини.
Інформативна	Передача певного обсягу навчальної інформації
Пояснювальна	Пояснення певного поняття, факту чи явища, відображення зв'язку між ними тощо
Переконувальна	Процес впливу (пошук впливу) на думки та вчинки учнів шляхом міркування чи розумового звернення
Упорядкувальна	Систематизування, складання, підбирання, структурування навчального матеріалу
Інтерпретаційна	Роз'яснення, тлумачення, розкриття змісту факту чи явища, що вивчається, особисте ставлення оповідача до цього
Зацікавлення	Зацікавлення учнів у вивченні навчального матеріалу, активізація пізнавальної діяльності, посилення мотивації
Трансформуюча	Переосмислення реальності (акцентується увага на одних фактах, подіях, відводячи на другий план інші): вираження
Темпоральна	Встановлення зв'язку між подіями

У змісті курсу хімії на рівні стандарту, крім традиційних питань, що стосуються хімічних елементів, речовин і реакцій належна увага приділяється висвітленню наукового пізнання в хімії, ролі теоретичних і експериментальних досліджень. Матеріал має чітко виражене екологічне спрямування. Екологічна складова у програмі представлена біосферними колообігами Оксигену, Нітрогену, вуглекислого газу, води та такими наслідками впливу діяльності людини на середовище, як парниковий ефект, кислотні дощі, використання органічних речовин у побуті тощо. Належна увага приділяється впливу хімічних чинників на здоров'я людини. Пояснюється згубна дія алкоголю, наркотичних речовин, тютюнопаління. Всі ці питання можуть слугувати фабулою для створення наративів. Уже на основі фабули учитель може розвивати сюжет, тобто викладати події у власній інтерпретації.

Навчальний наратив може набувати різних форм і представлятися як учителем так і учнями. Створення навчальних наративів учнями є особливо цінним, оскільки шукаючи і відбираючи наукову інформацію, вони вчаться її критично оцінювати, висловлювати своє ставлення до даного питання, інтерпретувати тощо. Учніський наратив може бути представлений у вигляді доповіді, мультимедійної презентації, наукового проекту, різноманітних «актуальних репортажів для телепередач», есе, «фоторепортажів», написання «сценаріїв для відеофільмів», «статей для публіцистичних журналів» тощо. Такі завдання учні-гуманітарії сприймають дуже добре і з задоволенням їх виконують. При цьому важливо враховувати вузьку спеціалізацію в межах гуманітарного профілю. Наприклад, учні, які обрали історичний та правовий профілі навчання із задоволенням готують матеріал, пов'язаний із історією відкриття і використання людиною тих чи інших речовин, повідомлення на тему «Нафтові війни» тощо. Учням, котрі обрали філологічний напрям навчання можна запропонувати підготувати твір «Мій робочий день», уявивши, що всі предмети, виготовлені з нафтопродуктів, у тому числі й паливо, зникли, або «Життя на планеті без металів». При цьому

філологи виявляють неабиякі творчі здібності та жваво включаються в обговорення проблеми використання і збереження природних ресурсів. Прикладом учнівського наративу може бути інтерв'ю, яке учні мають взяти у людей, на пам'яті яких нафта використовувалася далеко не в таких обсягах як зараз, тобто 70-80-літніх. Обговорення результатів цього дослідження є гарною мотивацією до вивчення теми «Застосування продуктів переробки нафти».

Висновок. Підсумовуючи все сказане вище, можемо зробити висновок про те, що навчальний наратив — це дидактична категорія, оскільки є формою передачі наукових знань у вигляді завершеної розповіді, що включає в себе відповідні характеристики: послідовність і завершеність дії; хронологічний або підпорядкований єдиній логіці порядок розташування подій; власну оцінку людиною значущих подій. А тому є корисною і важливою формою передачі хімічних знань, особливо в класах гуманітарного профілю, оскільки «скорочує шлях від носія знань до суб'єкта навчання, робить знання доступними й переконливими» [11, с. 8].

Література:

1. Троцук И.В. Нарратив как междисциплинарный методологический конструкт в современных социальных науках / И.В. Троцук // Вестник РУДН, серия «Социология». — 2004. — №6 — 7. — С. 56-74.
2. Smith B.H. Narrative Versions, Narrative Theories / B.H. Smith // On Narrative. — ed. by W. J. T. Mitchell. Chicago: University of Chicago Press. — 1981. — P. 209-232.
3. Женетт Ж. Фигуры: в 2-х т. / Женетт Ж. — М.: Сабашн, 1998. — 472 с. — Т.2.
4. Labov W. Oral Versions of Personal Experience: Three Decades of Narrative Analysis / W. Labov, J. Waletzky // Special Volume of a Journal of Narrative and Life History. — 1997. — Vol.7. P. 12-44.
5. Чепелева Н.В. Нарратив как средство интерпретации личного опыта / Н.В. Чепелева // Психология на перетині тисячоліть. П'яті Костюківські читання: зб.наук. пр. — К.: Гнозис, 1998. — С.484-492. — Т.3.
6. Шиловська О. М. Психологічні особливості породження наративу як засобу саморозвитку особистості: дис... кандидата псих. наук:19.00.01/ Шиловська Олена Миколаївна. — К., 2003. — 214 с.
7. Брокмейер И. Нарратив: проблемы и обещания одной альтернативной парадигмы / И. Брокмейер, Р. Харпе // Вопросы философии. — 2000. — №3. — С. 29-43.
8. Карабаева А.Г. Нарратив в науке и образовании/ А.Г. Карабаева :сб. материалов конф. — СПб.: Санкт-Петербург. Филос. Об-во, 2003. — Вып.29. — С. 89-96.
9. За пределами двухтысячного года: естественнонаучное образование для будущего //(перевод с английского и предисловие Б.В. Булюбаша). — Нижний Новгород, НГЦ.- 2001.- 56 с.
10. Булюбаш Б.В. Нарратив между наукой и образованием / Б. Булюбаш. — М.: Знание — сила. — 2009. — № 1. — С. 15-21 .
11. Величко Л.П. Наратив як форма вираження наукових хімічних знань/ Л.П. Величко// Біологія і хімія в школі. — 2009. -№ 6.-С.6-8.
12. Prince G.A. Dictionary of Narratology / G.A. Prince. - Andvershot (Hants), — 1988. — P.58.
13. Томашевский Б.В. Теория литературы. Поэтика: учеб. пособие/ Б.В. Томашевский. — М.: Аспект Пресс. — 1996. — 195с.

У статті проаналізовано поняття, функції, властивості та значення наративу. Розкрито поняття навчального наративу як дидактичної категорії. Показано функції та значення навчального наративу у процесі навчання.

Ключові слова: наратив, наративний підхід, навчальний наратив, функції навчального наративу, профільна освіта, класи гуманітарного профілю.

В статье проанализированы понятия, функции, свойства и значение нарратива. Раскрыто понятие учебного нарратива как дидактической категории. Показаны функции и значение учебного нарратива в процессе обучения.

Ключевые слова: нарратив, нарративный подход, учебный нарратив, функции учебного нарратива, профильное образование, классы гуманитарного профиля.

The paper analyzes the concept, functions, features and value of narrative. The concept of educative narrative is observed as a didactic narrative category. Functions and values of educative narrative are depicted in the process of teaching.

Key words: narrative, narrative approach, educational narrative function narrative training, professional education, humanity classes.